

ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ОТОЧУЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

В статті розкрито сутність поняття “відповідальне ставлення до оточуючого середовища, природи тощо”. Окреслено особливості екологізації науки та культури, а також охарактеризувати сутність екологізації суспільної свідомості. Описано особливості становлення екологічного мислення особистості та його впливу на формування творчого потенціалу людини. Охарактеризовано структуру творчого потенціалу особистості студента.

Зазначено, що творчий потенціал є системною характеристикою особистості, що дає їй можливість творити, знаходити нове, приймати рішення та діяти оригінально й нестандартно в різних ситуаціях. Ця система складається з таких структурних компонентів: мотиваційний компонент, який виражає своєрідність інтересів особистості, її орієнтацію на творчу активність; інтелектуальний компонент, що виражається в оригінальності, гнучкості, адаптивності, швидкості й оперативності мислення, легкості асоціацій та ін.; емоційний компонент, який виконує роль емоційного налаштування на творчий процес; вольовий компонент, що характеризує спрямованість індивіда на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливість до результатів власної творчості.

Ключові слова: *творчий потенціал особистості, відповідальне ставлення до оточуючого середовища, екологізація науки, екологізація культури, екологізація суспільної свідомості.*

Вступ. Проблема ставлення людини до оточуючого середовища є надзвичайно актуальною останніми роками. Це зумовлено, передусім, природними катаклізмами, техногенними катастрофами, які мали місце у світі. Зокрема, аналізуючи проблему ставлення особистості до техногенної катастрофи – аварії на ЧАЕС – В.О.Моляко виокремлює територіальні зони, які безпосередньо пов'язані зі ставленням людини до тої ситуації, що склалася на Україні в 1986 році. Ці зони, зазначає В.О.Моляко, співпадають із зонами радіоактивного забруднення, а саме: зона відчаю; зона неперервної скритої паніки; зона підвищеної тривожності; зона настороженості; зона заклопотаності, яка виникає епізодично.

Виокремлені зони, вважає вчений, безпосередньо пов'язані з проблемою розуміння, інтерпретації того, що трапилось, а також із суб'єктивними можливостями оцінки та аналізу екологічної ситуації, формуванням до неї свого особистого ставлення тощо [14, с.

15–19]. Тому проблема, яка підіймається в даній науковій статті, є вельми актуальною.

Вихідні передумови. Те, що творчий потенціал особистості так чи інакше визначає ставлення людини до оточуючого світу, ні в кого не викликає сумнівів. Зокрема, О.Л.Яковлева в роботі “Психологія розвитку творчого потенціалу особистості” зазначає, що: “...людська індивідуальність – неповторна та унікальна, тому реалізація індивідуальності і є творчим актом (внесенням в світ нового, унікального, того, чого раніше не існувало)” [21, с. 20]. Тому характеристики творчості, з одного боку, є не стільки предметними (наявність продукту – матеріального чи ідеального), як процесуальними характеристиками, тому що творчість розглядається, передусім, як процес виявлення людиною власної індивідуальності.

З іншого боку, постає питання, саме чи відповідальне ставлення до оточуючого середовища визначає становлення творчого потенціалу особистості і якою мірою. Саме у такому формулюванні проблема творчого потенціалу студентів, формування його окремих складових тощо ще не підіймалася в науковій літературі. Тому в даній науковій статті маємо за мету проаналізувати характеристики відповідального ставлення людини до оточуючого середовища, окреслити структуру творчого потенціалу особистості та зробити власні висновки та узагальнення щодо фасилітації відповідального ставлення до оточуючого середовища як умови становлення творчого потенціалу особистості.

Так, зважаючи на актуальність проблеми, яка підіймається в даній статті, її **завданнями** стали:

1. Розкрити сутність поняття “відповідальне ставлення до оточуючого середовища, природи тощо”.
2. Окреслити особливості екологізації науки та культури, а також охарактеризувати сутність екологізації суспільної свідомості.
3. Описати особливості становлення екологічного мислення особистості та його впливу на формування творчого потенціалу людини.
4. Охарактеризувати структуру творчого потенціалу особистості студента.

Виклад результатів досліджень. Отже, одним із факторів формування ставлення до природного навколишнього середовища є безпосередній і повсякденний досвід взаємодії з нею. Тому логічно припустити, що ставлення до природи міських жителів буде деякою мірою відмінним від ставлення людей, які проживають у сільській місцевості. Міське середовище як фактор соціалізації має ряд особливостей: архітектура (причому слід враховувати характер архітектури старовинних і промислових, столичних і провінційних міст); велика чисельність населення, умови проживання (в основному – наскільки об'лаштованими є квартири); наявність освітніх установ

різного виду та можливість вибору рівня і профілю навчання. На соціалізацію людини в місті неабиякий вплив має “прискорений темп життя”, технічний прогрес, прагнення до комфорту і матеріального забезпечення, що, в свою чергу, впливає на зміну суспільних цінностей та соціальних настановлень. Одним із важливих моментів процесу соціалізації міських школярів є “відірваність” від природи. Міські діти часто мають безпосереднє спілкування з природою лише під час літніх канікул і зазвичай тільки у випадку, коли сім’я має можливість організувати відпочинок за межами міста. Міський житель сприймає природу на фоні будівель, споруд, доріг. Отже, найчастіше природа стає “фоном” для сприймання тих же будівель, будівельних комплексів і, відповідно, приймає другорядне значення. Набагато рідше міський житель може почути природні звуки природи, адже їх ніби “перекривають звуки цивілізації”. У даному випадку у людини знижується можливість відчути себе частиною природи, якою вона є за своєю суттю (як один із біологічних видів) [6, с. 39–40].

В психології також існує поняття “відповідальне ставлення до оточуючого середовища, природи тощо”. Дане поняття найбільш змістовно було розроблено І.Т.Суравегіною [20, с. 10–14]. Вчена наголошує, що ставлення до природи включено в систему відповідальних стосунків кожної людини і розглядаються як свідомі, вибіркові зв’язки індивіда з різноманітними природними об’єктами та явищами [20].

Аналогічні погляди має О.С.Мамешина. Дослідниця зазначає, що і за умов “споживацького”, і “відповідального” ставлення природа розуміється як джерело так званого “корисного продукту”, в основі ставлення до якої полягає прагматизм. Різниця між цими ставленнями – в напрямку “вектору”, який іде від прагматизму або в бік повного знищення, або в сторону охорони оточуючого середовища [13, с. 38]. Категорію “ставлення до природи” О.С.Мамешина розглядає як ціннісне ядро екологічної свідомості особистості, яка, в свою чергу, фасилітує становлення її творчого потенціалу [13].

В дослідженнях А.А.Алдашевої, А.О.Алімова, В.В.Бахірева, О.О.Башкірова, П.Н.Гуйвана, О.В.Гагаріна, Ю.Д.Железнова, О.В.Каверіна, О.А.Кривошиної, С.М.Малхазової, В.І.Медведева, В.О.Моляко, Б.Б.Прохорова, В.В.Пустойтова, В.О.Сітарова, В.О.Скребця, С.О.Степанова, Р.В.Татевосова, О.М.Щепочкиної, Ю.М.Швалба, В.Н.Екзар’яна та ін. проблема формування відповідального ставлення до оточуючого середовища представлена двома основними аспектами: а) екологізація суспільної свідомості та пропаганда екологічного мислення; б) розвиток творчого потенціалу особистості з позиції екології суспільства.

Відносно першого аспекту, вважає О.В.Гагарін [4, с. 43–44], слід говорити окремо про екологізацію науки та екологізацію культури, а

також в цілому про екологізацію суспільної свідомості. Екологізація науки, зазначає В.П.Алексеев [1], виявляється в тому, що навіть в нашому технократичному суспільстві все більша кількість вчених висловлюється на захист природи, вони попереджують про небезпеку екологічних криз та аналізують їх соціальні причини, переборюють екологічне безкультур'я, звертають увагу на необхідності екологічно-грамотного господарювання, розробляють коротко- і довгострокові екологічні програми. Зміст поняття “екологізація культури” має на увазі розвиток свідомості кожного індивіда, який прагне створити найбільш сприятливі умови для розвитку всіх форм суспільної культури, відповідного суспільного клімату, який давав би можливість вільного прояву творчих потенціалів для будь-якого, не лише обдарованого члена суспільства. В екологізації суспільної свідомості реалізується екологічний потенціал суспільства, що зумовлює його екологічне благополуччя. При цьому єдиним шляхом екологізації суспільної свідомості є пропаганда екологічних знань.

Щодо екологічного мислення, то у психологічній літературі представлені різні підходи до розуміння сутності екологічного мислення та його впливу на становлення творчого потенціалу людини. Зокрема, С.М.Кравченко та М.В.Костецький [10] підкреслюють, що в соціально-психологічному аспекті екологічне мислення є моральним регулятором діяльності, та описують його види. Розрізняють словесно-логічне екологічне мислення з абстрактними категоріями “екологія”, “екологічний моніторинг”, “навколишнє середовище” і т.д. Воно слугує для виявлення загальних закономірностей розвитку природи і людини. Наглядно-образне екологічне мислення забезпечує розкриття естетичної та моральної цінності об'єкту, емоційне переживання, змушує індивіда здійснювати високоморальні вчинки та працювати над формуванням ціннісно-сислової сфери своєї особистості. Розрізняють також технократичне мислення, найбільш негативними наслідками якого є не тільки розширення виробництва, споживання і знищення природних ресурсів, а також й перетворення суспільства із соціокультурного в технологічне, а особистості – із високоморальної в бездуховну. Виділяють нове екологічне мислення як активний пізнавальний процес, спрямований на сприймання і відображення єдиного образу світу в його істотних зв'язках і стосунках, в практичному і духовному злитті з ним, як свідчення різноманітних цінностей природного середовища (матеріальних, естетичних і духовних), що сприяє гармонізації стосунків людини з навколишнім світом.

Стосовно творчого потенціалу особистості, то О.В.Колеснікова розглядає його як соціально-психологічне настановлення на нетрадиційне розв'язання протиріч об'єктивної реальності [8], характеризує його як синтетичну (інтегративну) якість, що окреслює та висвітлює можливості особистості, яка здійснює діяльність творчого

характеру. Вчені [14; 16; 21] вважають, що творчий потенціал – це сукупність реальних можливостей, вмій і навичок, які тою чи іншою мірою визначають рівень їхнього розвитку. Творчий потенціал розглядається М.В.Колосовою [9] як характерна властивість індивіда, що визначає його можливості в творчому самоздійсненні та самореалізації. З огляду на такий підхід, творчий потенціал визначається спеціальною якістю, що відображає ступінь відповідності діяльнісних якостей індивіда соціальним нормам (певним соціальним ролям), що вимагаються від суб'єкта творчості. Також творчий потенціал розглядається як внутрішня готовність особистості до самореалізації в творчій діяльності, що зумовлено на фізіологічному рівні наявністю у кожної людини правої та лівої півкуль мозку зі специфічним функціонуванням останніх у процесі обробки інформації. Дане твердження на психологічному рівні пояснюється наявністю теоретичного понятійного та теоретичного образного типів мислення, а на педагогічному – можливістю розвитку й саморозвитку креативності кожного окремого студента.

Творчий потенціал особистості студента Т.Г.Браже [2] та Ю.М.Кулюткін [12] розглядають як сформоване почуття нового, відкритість усьому новому, як систему знань, переконань, на основі яких будується, регулюється діяльність людини; це – високий ступінь розвитку мислення, його гнучкість, нетерпимість та оригінальність, здатність швидко змінювати прийоми дії відповідно до нових умов діяльності суб'єктів.

Творчий потенціал В.Г.Риндак [18] характеризує як систему особистісних здібностей (винахідливість, уява, критичність розуму, відкритість усьому новому), що дозволяють людині оптимально змінювати прийоми дій відповідно до нових умов діяльності, набутих знань, вмій, переконань, які великою мірою визначають результати діяльності (новизну, оригінальність, унікальність підходів суб'єкта до здійснення діяльності), що, в цілому, спонукають особистість до творчої самореалізації та саморозвитку.

Під творчим потенціалом О.О.Глуховська [5] розуміє динамічну інтегративну особистісну властивість (сукупність особистісних властивостей, знань, умій, переконань, стосунків, спрямованості), що визначають потребу, готовність і можливість творчої самореалізації та саморозвитку суб'єкта. На думку науковця, поняття “творчий потенціал” в широкому сенсі цього слова є потенційною креативністю, яка ще не є цілком виявленою та актуалізованою.

Стосовно інтеграції творчого потенціалу особистості та відповідального ставлення до оточуючого середовища, К.О.Гуськова [7, с. 43] вважає, що поняття “творчий потенціал” можна співвіднести з “когнітивною креативністю”, тобто з тими творчими здібностями і задатками, які існують у людини і базуються на особливостях її творчого мислення. Однак потенційна креативність може вияви-

тися в поведінці людини, тобто може набути якостей поведінкової креативності, а може і не виявитися взагалі. Адже великою мірою це залежить від тих умов, в яких саме знаходиться дана особистість. У своїх дослідженнях науковець розглядає когнітивну креативність (вербальну та образну) як творчий потенціал особистості, а поведінкову креативність вважає показником реалізації творчого потенціалу. На нашу думку, такий підхід є досить вузьким, адже не можна зводити творчий потенціал особистості лише до її когнітивної креативності.

Разом з тим, системний підхід до особистості та діяльності, а також особистісний підхід до обдарованості й креативності висувують на перший план поняття творчого потенціалу як необхідної складової особистості з метою розв'язання індивідом проблем та задач, а також розвитку відповідального ставлення до оточуючого середовища (М.С.Каган, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, О.М.Матюшкін).

В психологічній літературі в якості вихідного фактора накопичення та реалізації творчого потенціалу виокремлюється мотиваційна готовність до творчості. Зазначається, що якщо в процесі формування загальної інтелектуальної здатності неабиякою є роль *генотипу*, то у випадку розвитку творчого потенціалу домінувальними умовами постають оточуюче *середовище і мотивація* (О.О.Голубева, В.М.Дружинін, В.І.Кочубей, А.Маслоу). Структурними компонентами творчого потенціалу є пізнавальні потреби, а також домінувальною постає роль пізнавальної мотивації. Остання висвітлюється через пошукову активність, виявляється у підвищеній сензитивності особистості, вибірковості до всього нового і незвичного (Дж.Гілфорд, А.Маслоу, Д.Б.Богоявленська, Ю.З.Гільбух, Я.О.Пономарьов, О.Л.Яковлева, Г.С.Костюк та ін.).

Серед інтелектуальних характеристик творчого потенціалу Дж.Гілфорд та К.Тейлор виокремлюють швидкість (продуктивність), чіткість, пластичність, рухливість, оригінальність, дивергентність мислення. Кожна з цих характеристик являє собою певну інтелектуальну здатність і виявляється у відповідних показниках творчої активності особистості.

Спеціальним фактором творчого процесу постає здатність людини оцінювати, на основі чого можна зробити свідомий вибір та прийняти обмірковане, виважене рішення. Ця здатність, зазначає Дж.Гілфорд, забезпечує для індивіда можливість самоконтролю, впевненості творчої особистості в собі, її самостійності тощо [22].

Отже, *творчий потенціал* визначається О.О.Попелем [15] як системна характеристика особистості, що дає їй можливість творити, знаходити нове, приймати рішення та діяти оригінально й нестандартно в різних ситуаціях. Ця система, вважає науковець, складається з таких структурних компонентів:

- *мотиваційний компонент*, який виражає своєрідність інтересів особистості, її орієнтацію на творчу активність; при цьому домінуювальну роль відіграє пізнавальна мотивація людини;

- *інтелектуальний компонент*, що виражається в оригінальності, гнучкості, адаптивності, швидкості й оперативності мислення; легкості асоціацій; у високих рівнях розвитку творчої уяви; розвиткові спеціальних здібностей;

- *емоційний компонент*, який виконує роль емоційного супроводу творчості, емоційного налаштування на творчий процес, що висвітлює емоційно-образні характеристики психіки;

- *вольовий компонент*, що характеризує здатність особистості до саморегуляції та самоконтролю; якості уваги; самостійності; здатність до вольової напруги; спрямованість індивіда на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливість до результатів власної творчості [15, с. 34–35].

Так, П.Ф.Кравчук [11] визначає творчий потенціал як системотворювальну якість особистості і розглядає його взаємозв'язок з “сутнісними силами людини”, в тому числі – і з відповідальністю. Вчений вважає, що ця інтегративна якість особистості поєднує різнобічні властивості людини та виявляється за допомогою творчої сили, що визначається змістом і рівнем розвитку *потенційних можливостей* особистості до перетворення самої себе, оточуючого середовища тощо. Останнє залежить від розвитку творчих здібностей суб'єкта.

Проблему формування творчого потенціалу особистості Н.Ю.Посталюк пов'язує з поняттям “*творчий стиль діяльності*”, під яким розуміється “стійке поєднання способів та засобів діяльності, що забезпечують її творчий характер та цілісність” [16, с. 13]. У своїх працях вчена характеризує творчий стиль діяльності через низку певних рис, серед яких: 1) здатність до бачення проблем як стрижнева ознака креативності; 2) оригінальність мислення – здатність сприймати предмет нетрафаретно, бачити його в новому світлі; 3) легкість асоціювання – здатність швидко та вільно переключатися від руху думок в одному напрямку до руху в зворотному; 4) гнучкість мислення, що є вільним переключенням людини від однієї розумової діяльності до іншої; 5) легкість генерування ідей – здатність генерувати велику кількість ідей з огляду на один стимул; 6) критичність мислення – контрольоване ставлення суб'єкта до інформації, що надходить; 7) здатність до переносу – трансформація засвоєних зразків діяльності в нову ситуацію; 8) готовність пам'яті – системність, динамічність, упорядкованість мислення.

Цікавою, на нашу думку, є також робота Є.П.Варламової та С.Ю.Степанова [3]. Проблему креативності вчені розглядають в межах рефлексивно-гуманістичної психології співтворчості. Вони вводять поняття творчої унікальності, виокремлюють параметри її емпіричного вивчення, обґрунтовують роль рефлексії в її формуван-

ні. Поняття творчої унікальності містить в собі ідею самотворення творчої особистості, її можливості культивувати свій творчий потенціал в процесі реалізації власних творчих зусиль. Творча унікальність являє собою і процес, і результат розвитку людиною своєї неповторної індивідуальної своєрідності в процесі творчості як необхідної умови для реалізації власне свого творчого потенціалу [3, с. 27].

Автори виділяють три аспекти творчої унікальності людини на основі масштабу інновацій, що є результатом її творчої активності. Інновації в сфері індивідуального життя індивіда призводять до саморозвитку особистості і стимулюють формування її *неповторності* щодо неї самої та минулого. Інновації у вузькосоціальному (комунікативному) аспекті дають початок *екстраординарності* людини стосовно оточуючих її людей. Творча активність в масштабі культури, в свою чергу, призводить до унікальності людини в культурно-історичному аспекті – *феноменальності*, коли суб'єкт стає явищем (феноменом) культури, і в результаті цього його творчість є важливою в широкому соціальному просторі [3, с. 34].

Таким чином, творча унікальність людини визначається як її індивідуальна своєрідність, що формується в процесі реалізації власне творчої активності суб'єкта. Основу розуміння механізму розвитку творчої унікальності людини висвітлюють принципи творчої самодіяльності С.Л.Рубінштейна [17] й принцип рефлексивної зумовленості взаєморозвитку інтелектуального та особистісного аспектів людини в співтворчості (І.М.Семенов, С.Ю.Степанов) [19]. Спираючись на ці принципи, можна говорити про те, що творча унікальність людини є і умовою, і результатом творчого процесу. Крім того, в цих принципах закладена можливість усвідомленого вибору людиною творчої життєвої позиції та розвитку свого творчого потенціалу, що великою мірою фасилітується відповідальним ставленням суб'єкта до оточуючого середовища [6, с. 207].

Отже, аналіз наукової літератури з проблеми творчого потенціалу особистості дозволив нам зробити наступні висновки:

1. Творчий потенціал ми будемо розглядати, за визначенням В.О.Моляко, як “ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності”, як здатність до творчості [14, с. 14]. Це – системна характеристика особистості, яка дає їй можливість створювати, творити, знаходити нове, невідоме їй самій та, в результаті цього, – унікальне; ця характеристика дозволяє людині самостійно приймати рішення, діяти оригінально та нестандартно в різноманітних ситуаціях.

2. Творчий потенціал особистості розглядається вченими та науковцями з різних позицій, а саме:

- як основа психічного розвитку індивіда, завдяки якій визначаються темпи та напрями формування особистості (О.М.Матюшкін, В.В.Давидов);

- як структурне утворення, що вміщує задатки, нахили, інтереси, прояви загального інтелекту, інтуїтивізм, здібності та ін. (В.О.Моляко, В.Д.Шадріков, О.О.Голубева, Д.Б.Богоявленська, Е. де Боно, Ю.Д.Бабаєва, В.Г.Риндак, М.С.Каган, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, О.О.Попель та ін.);

- як вияв сутності особистості (С.В.Хмельковська, П.Ф.Кравчук);

- як засіб реалізації творчої та інтелектуальної активності особистості (Ф.А.Виданов, Д.Б.Богоявленська);

- як механізм творчого мислення особистості (А.В.Брушлинський);

- як структура, що вміщує чотири групи особистісних якостей креатива, а саме: світоглядні, ціннісні, інтелектуальні та вольові якості (І.В.Львова);

- як процес виявлення людиною власної індивідуальності (О.Л.Яковлева);

- як соціально-психологічне настановлення на нетрадиційне розв'язання протиріч об'єктивної реальності (О.В.Колеснікова);

- як синтетична (інтегровальна) якість, що характеризує можливість особистості (І.О.Мартинюк, В.Ф.Овчинніков, М.В.Колосова, О.О.Глуховська, Н.Ю.Посталюк);

- як сукупність реальних можливостей, вмінь та навиків, які визначаються рівнем їхнього розвитку (Г.Л.Піхтовніков, Л.П.Московичева);

- як спеціальна якість індивіда, що характеризує відповідність діяльнісних властивостей особистості певній соціальній нормі (С.Р.Евінзон);

- як внутрішня готовність особистості до самореалізації в творчій діяльності (Г.В.Валеев);

- як система знань людини, на основі якої будується, регулюється діяльність особистості (Г.Г.Браже, Ю.М.Кульоткін);

- як потенційна креативність (Г.О.Глотова);

- як когнітивна креативність (К.О.Гуськова);

- як властивість людини, що зумовлюється мотиваційною готовністю до творчості (О.О.Голубева, В.М.Дружинін, В.І.Кочубей, А.Маслоу, Дж.Гілфорд, Ю.З.Гільбух, Я.О.Пономарьов, О.Л.Яковлева, Г.С.Костюк);

- як системна структура, що вміщує лише інтелектуальні характеристики та виявляється у відповідних показниках творчої активності особистості (Дж.Гілфорд, К.Тейлор);

- як своєрідна характеристика, вияв якої залежить від творчої унікальності особистості (О.П.Варламова, І.М.Семенов, С.Ю.Степанов).

Висновки і подальші перспективи досліджень. Отже, можемо зробити висновок, що відповідальне ставлення особистості до оточуючого середовища є однією з умов становлення її творчого по-

тенціалу. В свою чергу, відповідальне ставлення людини до природи виявляється зазвичай у формі світоглядної оцінки природних факторів і систем, а також власне свого місця в природі.

Сучасна інтерпретація концепції поєднання людини і природи полягає в тому, що людина має стати високоморальною, гармонійною особистістю. Саме відповідність людини своїй внутрішній природі, формування відповідального ставлення до оточуючого світу призводить до її згоди із зовнішнім світом. Чим більшою мірою суб'єкт буде усвідомлювати себе як частину природи, лише відносно протиставлену їй, і саму природу усвідомлювати як цілісність, тим більш цілісною і гармонійною особистістю стане вона сама.

Безперечно, проблема впливу відповідального ставлення особистості до оточуючого світу як умова фасилітації становлення творчого потенціалу індивіда потребує емпіричних досліджень. Результати проведених нами експериментальних досліджень будуть описані в наступних наших публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев В.П. Очерки экологии человека : [учебное пособие] / Валерий Павлович Алексеев. – М. : 1993. – 191 с.
2. Браже Т.Г. Развитие творческого потенциала учителя / Т.Г. Браже // Советская педагогика. – 1989. – № 8. – С. 89–93.
3. Варламова Е.П., Степанов С.Ю. Психология творческой уникальности / Е.П. Варламова, С.Ю. Степанов. – М. : ИП РАН, 2002. – 256 с.
4. Гагарин А.В. Природоориентированная деятельность учащихся как условие формирования экологического сознания : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Александр Валерьевич Гагарин. – М., 2005. – 193 с.
5. Глуховская Е.А. Развитие творческого потенциала старшего школьника в учебной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Е.А. Глуховская. – Оренбург, 1997. – 249 с.
6. Грибанова Е.С. Информационно-педагогический потенциал природной среды в формировании экологического сознания личности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Сергеевна Грибанова. – Вологда : РГБ, 2007. – 245 с.
7. Гуськова Е.А. Психологические условия реализации творческого потенциала студентов в учебно-воспитательном процессе вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Е.А. Гуськова. – М., 2007. – 212 с.
8. Колесникова Е.В. Эстетическое самовоспитание и развитие творческого потенциала будущего инженера : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филос. наук / Е.В. Колесникова. – Киев, 1989. – 19 с.
9. Колосова М.В. Развитие творческого потенциала детей средствами театрального искусства : дис. ... канд. пед. наук / М.В. Колосова. – М., 1994. – 272 с.
10. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костецький. – Львів : Світ. – 1991. – 104 с.

11. Кравчук П.Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 22.00.06 / П.Ф. Кравчук. – М. : Моск. гос. пед. ун-т, 1992. – 32 с.
12. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Развитие творческого мышления школьников / Ю.Н. Кулюткин, Г.С. Сухобская. – Л. : Знание, 1978. – 167 с.
13. Мамешина О.С. Психологические условия развития экологического сознания старшеклассников в системе внешкольного образования : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ольга Сергеевна Мамешина. – К., 2004. – 261 с.
14. Моляко В.О. Психологічні наслідки Чорнобильської катастрофи / Валентин Олексійович Моляко // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України, у 12 томах. – Т. 12.– Проблеми психології творчості / заг. ред. В.О. Моляко. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І.Франка. – 2010. – С. 8–21.
15. Попель А.А. Психологические условия развития социальной креативности студентов в процессе профессиональной подготовки : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А.А. Попель. – Нижний Новгород, 2005. – 217 с.
16. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности. Педагогический аспект / Н.Ю. Посталюк. – Казань : Издание Казанского университета, 1989. – 204 с.
17. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн [2-е изд.]. – М. : Педагогика, 1976. – 414 с. – (Тр. д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
18. Рындак В.Г. Непрерывное образование и развитие творческого потенциала (теория взаимодействия) : [монография] / В.Г. Рындак. – М. : Педагогический вестник, 1997. – 224 с.
19. Степанов С.Ю. Место личностной рефлексии в решении творческих задач : автореф. дис. на соискание научн. степени кандидата психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогическая и возрастная психология”, 19.00.01 „Общая психология, история психологии” / Сергей Юрьевич Степанов. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 23, [1] с.
20. Суравегина И.Т. О методах формирования ответственного отношения школьников к природе / Ирина Трофимовна Суравегина // Биология в школе, 1988. – № 3. – С. 10–14.
21. Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е.Л. Яковлева. – М. : Московский психолого-социальный институт, Флинта, 1997. – 224 с.
22. Guilford J., Hoepther R. The Analysis of Intelligence / J. Guilford, R. Hoepther. – New York, 1971. – 102 с.

REFERENCES

1. Alekseev V.P. Ocherki e'kologii cheloveka : [uchebnoe posobie] / Valerij Pavlovich Alekseev. – М. : 1993. – 191 s.
2. Brazhe T.G. Razvitie tvorcheskogo potenciala uchitelya / T.G. Brazhe // Sovetskaya pedagogika. – 1989. – № 8. – S. 89–93.
3. Varlamova E.P., Stepanov S.Yu. Psixologiya tvorcheskoy unikal'nosti / E.P. Varlamova, S.Yu. Stepanov. – М. : IP RAN, 2002. – 256 s.

4. Gagarin A.V. Prirodoorientirovannaya deyatel'nost' uchashhixsya kak uslovie formirovaniya e'kologicheskogo soznaniya : dis. ... doktora ped. nauk : 13.00.01 / Aleksandr Valer'evich Gagarin. – M., 2005. – 193 s.
5. Gluxovskaya E.A. Razvitie tvorcheskogo potentsiala starshego shkol'nika v uchebnoj deyatel'nosti : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / E.A. Gluxovskaya. – Orenburg, 1997. – 249 s.
6. Griбанова E.S. Informacionno-pedagogicheskij potencial prirodnoj sredy v formirovanii e'kologicheskogo soznaniya lichnosti : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Elena Sergeevna Griбанова. – Vologda : RGB, 2007. – 245 s.
7. Gus'kova E.A. Psixologicheskie usloviya realizacii tvorcheskogo potentsiala studentov v uchebno-vospitatel'nom processe vuza : dis. ... kand. psixol. nauk : 19.00.07 / E.A. Gus'kova. – M., 2007. – 212 s.
8. Kolesnikova E.V. E'stetcheskoe samovospitanie i razviiie tvorcheskogo potentsiala budushhego inzhenera : avtoref. dis. na soiskanie uchenoj stepeni kandidata filos. nauk / E.V. Kolesnikova. – Kiev, 1989. – 19 s.
9. Kolosova M.V. Razvitie tvorcheskogo potentsiala detej sredstvami teatral'nogo iskusstva : dis. ... kand. ped. nauk / M.V. Kolosova. – M., 1994. – 272 s.
10. Kravchenko S.M. Ekologichna etika i psixologiya lyudini / S.M. Kravchenko, M.V. Kostec'kij. – L'viv : Svit. – 1991. – 104 s.
11. Kravchuk P.F. Formirovanie tvorcheskogo potentsiala lichnosti v sisteme vysshego obrazovaniya : avtoref. dis. ... d-ra ped. nauk : 22.00.06 / P.F. Kravchuk. – M. : Mosk. gos. ped. un-t, 1992. – 32 s.
12. Kulyutkin Yu.N., Suxobskaya G.S. Razvitie tvorcheskogo myshleniya shkol'nikov / Yu.N. Kulyutkin, G.S. Suxobskaya. – L. : Znanie, 1978. – 167 s.
13. Mameshina O.S. Psixologicheskie usloviya razvitiya e'kologicheskogo soznaniya starsheklassnikov v sisteme vneshkol'nogo obrazovaniya : dis. ... kand. psixol. nauk : 19.00.07 / Ol'ga Sergeevna Mameshina. – K., 2004. – 261 s.
14. Moliako V.O. Psycholohični naslidky Čornobyľs'koji katastrofy / Valentyn Oleksijovyč Moliako // Aktualni problemy psycholohiji : Zbirnyk naukovych prac' instytutu psycholohiji imeni H.S. Kostiuка APN Ukrajinu, u 12 tomach. – T. 12.– Problemy psycholohiji tvorčosti / zah. red. V.O. Moliako. – Žytomyr : Vydavnytstvo ŽDU im. I.Franka. – 2010. – S. 8–21.
15. Popel' A.A. Psixologicheskie usloviya razvitiya social'noj kreativnosti studentov v processe professional'noj podgotovki : dis. ... kand. psixol. nauk : 19.00.07 / A.A. Popel'. – Nizhnij Novgorod, 2005. – 217 s.
16. Postalyuk N.Yu. Tvorcheskij stil' deyatel'nosti. Pedagogicheskij aspekt / N.Yu. Postalyuk. – Kazan' : Izdanie Kazanskogo universiteta, 1989. – 204 s.
17. Rubinshtejn S.L. Problemy obshhej psixologii / Sergej Leonidovich Rubinshtejn / [2-e izd.]. – M. : Pedagogika, 1976. – 414 s. – (Tr. d. chl. i chl.-kor. APN SSSR).
18. Ryndak V.G. Nepreryvnoe obrazovanie i razvitie tvorcheskogo potentsiala (teoriya vzaimodejstviya) : [monografiya] / V.G. Ryndak. – M. : Pedagogicheskij vestnik, 1997. – 224 s.
19. Stepanov S.Yu. Mesto lichnostnoj refleksii v reshenii tvorcheskix zadach : avtoref. dis. na soiskanie nauchn. stepeni kandidata psixol. nauk : spec. 19.00.07 „Pedagogicheskaya i vozrastnaya psixologiya”, 19.00.01

- „Obshhaya psixologiya, istoriya psixologii” / Sergej Yur’evich Stepanov. – M. : Izd-vo MGU, 1984. – 23, [1] s.
20. Suravegina I.T. O metodax formirovaniya otvetstvennogo otnosheniya shkol’nikov k prirode / Irina Trofimovna Suravegina // Biologiya v shkole, 1988. – № 3. – S. 10–14.
  21. Yakovleva E.L. Psixologiya razvitiya tvorcheskogo potentsiala lichnosti / E.L. Yakovleva. – M. : Moskovskij psixologo-social’nyj institut, Flinta, 1997. – 224 s.
  22. Guilford J., Hoepther R. The Analysis of Intelligence / J. Guilford, R. Hoepther. – New York, 1971. – 102 c.

УДК 159.922.8:[968-34]

АНТЮХОВА Н.И.

Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно

ОТВЕТСТВЕННОЕ ОТНОШЕНИЕ К ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ КАК УСЛОВИЕ СТАНОВЛЕНИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ

В статье раскрыта сущность понятия “ответственное отношение к окружающей среде, природе”. Определены особенности экологизации науки и культуры, а также дана характеристика сущности экологизации общественного сознания. Описаны особенности становления экологического мышления личности и его влияния на формирование творческого потенциала человека. Охарактеризована структура творческого потенциала личности студента.

Указано, что творческий потенциал является системной характеристикой личности, которая даёт ей возможность творить, находить новое, принимать решения и действовать оригинально и нестандартно в различных ситуациях. Эта система состоит из следующих структурных компонентов: мотивационный компонент, который выражает своеобразие интересов личности, её ориентацию на выявление творческой активности; интеллектуальный компонент, который выражается в оригинальности, гибкости, адаптивности, скорости и оперативности мышления, лёгкости ассоциаций и др.; эмоциональный компонент, который выполняет роль эмоционального настроения на творческий процесс; волевой компонент, характеризующий направленность индивида на достижение конечной цели творческой деятельности, требовательность к результатам собственного творчества.

Ключевые слова: *творческий потенциал личности, ответственное отношение к окружающей среде, экологизация науки, экологизация культуры, экологизация общественного сознания.*

**RESPONSIBLE ATTITUDE TO THE ENVIRONMENT AS
A CONDITION OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVE
POTENTIAL OF A PERSON**

The article deals with the concept “responsible attitude to the environment and nature”. The peculiarities of having done a science and culture ecological, and described the content of nature from the point of view of making a social consciousness ecological. The peculiarities of the development of ecological thinking of the person and its influence on the development of creative potential were described. The structure of creative potential of students was characterized.

It was shown that creative potential is a fundamental characteristic of a person that enables him/her to do, to find new, to make decisions and act original and not normally in different situations. This system consists of following structural components: a motivational component that expresses the uniqueness of interests of the person, his/her orientation on creative activity; intellectual component, that is expressed in originality, flexibility, adaptability, speed and efficiency of thinking, quick associations, etc.; emotional component that plays a role of emotional setting on a creative process; willing component that characterizes the orientation of the person to achieve the ultimate goal of creative activity, demands of the person to achieve high results of own creativity.

Three aspects of creative uniqueness of the person were shown. They are based on the scale of innovations, that is a result of his/her creative activity. Innovations in the field of person's life lead to self-identity of the person and stimulate the development of his/her uniqueness at the present time and in past. Innovations in social (communicative) aspect facilitate the development of originalness of a person and stimulate his/her individualness according to other people. Creative activity in a scale of culture, in turn, leads to uniqueness of a person in cultural and historical perspective – this makes a person phenomenal, when the subject is a phenomenon of culture, and as a result, his/her work is important in the broader social space.

It was concluded that responsible attitude of the person to the environment is one of the condition of the development of creative potential of the individual. In turn, responsible attitude to nature appears in a form of ideological value of factors of nature and systems, and the own place of the person in this nature..

Key words: *creative potential of the person, responsible attitude to the environment, ecologicalness of science, ecologicalness of culture, ecologicalness of social consciousness.*

Матеріал надійшов до редакції: 29.04.2015